

Arról fogok beszélni ebben az előadásban, hogyan lett egy bányavidéki szegény sorsú és hányatott életű szabómester értelmes és rokonszenves, sőt nem is minden tehetség híján lévő fiából sok élettapasztalatot hozó kallódás,

44 Monostori Imre

EGY POLITIKAI KÖLTÉSZET ZSÁKUTCÁJA

Kónya Lajos szerepei és versei az ötvenes évtizedben

majd vándorévek és szolid kis egzisztencia (tanító Oroszlányban) után ünnepeelt, sőt bizonyos értelemben vezető költő az 1949 és 1956 közötti időszakban; a „szocialista derékhad” egyik, történetünk elején azonban már 35 éves „kezdő” költőjéből a kommunista politika

és irodalomkritika kétszeres Kossuth-díjasa (1950, 1953), a Magyar Írók Szövetsége vezető lektora (1950), majd főtítkára (1951–1954), országgyűlési képviselő (1953–1956), a *Csillag* főszerkesztője (1956). S a tanulság sem maradhat el: milyen árat fizetett mindezért Kónya Lajos? Mert hiszen nemcsak a költészete alacsonyodott le és fulladt meg egy időre, de emberi értékvilága is csaknem teljesen tönkrement. A másik oldalon pedig a korszak nagypolitikájának és irodalompolitikájának főszereplői érdemelnek figyelmet, akik idejében felismerték ennek a különös embernek a karakterét, felhasználhatóságát – és könnyörtelenül fel is használták Kónyát a kommunista politika céljaira.

Kónya Lajost a Sárközi Márta és Illyés Gyula szerkesztette *Válasz* fedezte fel 1948 elején (pályadíjat nyert), mely esetet azonban 1953-ban, válogatott kötetének előszavában már elfelejtette közölni, ehelyett a *Szabad Népet* és a *Csillagot* nevezte meg mentoraiként. (A *Válaszban* nem is publikált többet.) A félig-meddig polgári színezetű laptól átpártolt a kommunisták lapjaihoz. Már korábról hithű és meggyőződéses kommunista volt, őszintén és erősen hitt az alsóbb néposztályok felemelésének lehetőségében és az ebből reá háruló erkölcsi és politikai természetű kötelességek megtételének szükségességében. Ezzel nem is lett volna semmi baj (sőt még a magyar költészeti hagyományokba is szépen illett volna), csakhogy – nem függetlenül jellembeli ellentmondásaitól – ő tűzzel-vassal kívánta ezt végrehajtani. S minden jelenséget az uralkodó politika elvárásaihoz, kívánalmaihoz mért, hasonlított és igazított. Holott gyakran látta, amit látott: ennek a diktatúrának a legsötétebb oldalait is, ám nem tudott ellenállni az éppen időszerű, napirenden lévő politikai erők vonzásának. Együtt sodródott a rákosista vadpolitikával, de aztán a Nagy Imre-féle reformkommunizmussal, utána az 56-osokkal, majd a bűnbánókkal is.

1949-ben – Benjámin Lászlóval, Nagy Lászlóval, Somlyó Györggyel, Képes Gézával, Faludy Györggyel együtt – Kónya is beállt a Rajk Lászlót megbélyegző költők kórusába: *Ítélet* című verse a *Szabad Nép*ben jelent meg szeptember 18-án.

1950-ben többször megfogalmazta önmaga költő-szerepét, 45 verseinek értelmét és hasznát. Például így: „Csiholtam én is a tüzet, / élesztettem én is a lángot.” (*Nem volt hiába*) Vagy: „én népem dalnoka vagyok. – / megújuló meleg szívében / gyűjtök egy fényes csillagot.” (*Próba*) Az igazi költő és az igazi vers – Kónya szerint – „növeli népünk erejét”. (*Szatanatórumi vázlat*) 1950-ben Budapestre költözött. „Szabadsághegy – második emelet, / erkélyről szemlélem a tájat, / könnyűnek, jónak érzem szívemet – / Kell-e még ehhez magyarázat?” Talán csak annyi, tehetnénk hozzá, hogy az egyik nagyszerűnek kikiáltott versében ezt a magyarázatot ekként summázta: „PÁRTOM a harcos élcsapat. / Boldogsággal, nagy büszkeséggel / tölt el, hogy a fia vagyok. / S meg akarom állni keményen / s meg is állom a helyemet”.

1949 és 1956 között Kónya Lajosnak összesen tizenegy kötetet jelent meg. Szép rendben „ütemezték” a megjelenést. 1955-öt kivéve valamennyi évben érkezett új Kónya-kötet, sőt volt úgy, hogy egy évben kettő is napvilágot látott. A kritika hozsannázó kórusa szintén erősítette, sőt emelte Kónyát. Méghozzá a legismertebb nevekkel: Király István, Pándi Pál, Szabolcsi Miklós, Bóka László, Keszi Imre, Zoltai Dénes, Fekete Sándor, Rényi Péter és még sokan mások. Mesterséges módon növelték Kónya rangját, egymást licitálva túl a dicséretekben. A harmónia tehát kívül-belül tökéletesnek látszott. Kónya pedig büszke és elégedett: „Felnöttem hát a fénybe. Lombjaimban, / nézézetek meg, milyen gyümölcs terem! / A törzsemen kínok mézgája csillan, / a mélység fogva tartja gyökerem!” A cím is igencsak árulkodó: *Új lakást kaptam*.

Az *Öröm és gyűlölet* kötet cím (az 1950-ben írt verseit tartalmazza) pontosan fejezte ki költőjének lelkiállapotát: öröm minden miatt, amit a csodatévő kommunista párt tesz, alkot, s gyűlölet az ellenség iránt, akik közé Truman amerikai elnök és XII. Pius pápa is tartozik. A Sztálint és Rákosit dicsőítő versek – sok pályatársához hasonlóan – mindennapos jelenségek ebben a politikai költészetben. Megdöbbenőnek mondható talán, hogy nemcsak az amerikai és a görögországi „gyilkos imperialistákkal” szemben szítja a gyűlöletet, hanem az itthoni letűnt rendszer maradványai ellen is: helyénvalónak és igazságosnak tartja a kitelepítéseket, az internálásokat, mégpedig a „tiszta erkölcs” nevében.

1951-ben zajlott a Magyar Írók Szövetsége I. kongresszusa és kezdődött a reménytelenül kibeszélhetetlen vita a sematizmusról. Kónya Lajos

mindkét csatározásból sértetlenül került ki. És bár a kongresszus után bírálatot is kapott, azzal vágott vissza, hogy a már szintén Kossuth-díjas ifjabb pályatársáról, Juhász Ferencről írt ledorongoló cikket: Juhász nem ismeri és nem szereti az embereket. „Egy lépés: és reakcióssá válik ez a költészet!” – írta. (*Sematizmus és öncélúság*. Irodalmi Újság, 1952. január 31.)

1953 tavaszán Kónya Lajos sikereinek csúcsán állt. „Gondolhatjátok, hogy boldog vagyok” – nyugtázta a sok megtiszteltetést. (*A költőt képviselőnek jelölték*) Ám ugyanekkor halt meg Sztálin, s ugyanekkor jelent meg Kónya válogatott kötete. Az a kötet, amelynek meghökkentő és kínos *visszhangtalansága* már előszele volt a Kónyát is fenyegető kötelező vallomástevésnek és költői önvizsgálatnak. Átrendeződni látszott a kultúrpolitika, de a bizonytalan politikai kettős hatalom a rákosista erők és a Nagy Imre-pártiak között még fékezte a frontális változások bekövetkeztét.

Kónya Lajos is bizonytalanul töprengett: „Szégyellem, amit nem írtam meg, de nem szégyellem, amit megírtam” – írta 1953 őszén. (Irodalmi Újság, 1953. október 24.) Az 1954-ben megjelent kötetében (*Országúton*) látható némi elmozdulás: a magánszféra felé fordul, illetve a magyar történelem valódi nagyjait idézi. De ami leginkább feltűnő ebben a kötetben: megjelenik a fennálló rendszer óvatos bírálata. Például: „Az árakat felverték jó magosra, / de mint a proféták, úgy hittem én”; „Panaszt hallottam, elfogott a kétség”; „Nem szóltam mégse, néztem csak a népet”. Ennek a versnek a címe: *Önvizsgálat*. Ám ez a vizsgálat vagy szembenézés önmagával igencsak megbocsátó, egyáltalán nem katartikus. Hiszen ugyanebben a versében ezek a sorok is olvashatók: „Ma már tudom, előre így futottam. / De vigaszom: nem volt hazug szavam. // Sokat hibáztam, ámde tiszta voltam.” S ami végképp megkérdőjelezi az őszinteséget: Kónya ebben a kötetében újraközli a Sztálin halálára írt három versét.

A marxista-leninista kritika a következő Kónya-kötet megjelenésekor is néma maradt. Kónya Lajos pedig nemzeti kultúránk gyökereiről cikkezik: itt próbál kapaszkodókat találni. (*Kultúránk nemzeti jellegéről*. Irodalmi Újság, 1954. június 5.)

A rákosista visszarendeződség kezdetének idején, 1954 tavaszán, közvetlenül a II. írókongresszus előtt Kónya megírta a korszak egyik legerősebb kritikai versét, a *Borul a föld* című (egyébként gyenge) költeményét, amelyben a népfenség elvét hirdette meg a felülről működő bürokratikus kormányzással szemben. (S amelyben a címbéli *borulás* nem „felborulást”, „elborulást” jelent, hanem a természet virágba borulását.) Idézzünk belőle: „Szemek zúgán, amely könnyeket ejt / pokolba a könyörtelenséget! / Legyen vége, értse, aki érti, / ha nem érti, mi mondjuk meg neki! // Élet, élet, hogyan is csobognál / zöld posztóval bevont asztaloknál? / Ki a népet csak tömegnek látja – / hogy

hajlana szép, okos szavára?... // Sziken, sziklán, – hol egy termő pászma – / borul a föld buja virágzásba. / Ne féltsétek ezt a konok népet – / erős, mint az újuló természet!” Ebből a versből politikai botrány kerekedett. Darvas József miniszter éles támadást intézett Kónya ellen, s a kongresszus megfosztotta főtítkári posztjától. Ezután a régi kritikusi gárda is ellene fordult: Király István, Méray Tibor, Illés Béla, Szabolcsi Miklós és társaik beálltak a Kónyát bírálók kórusába. Aki nem igazán érti, mi történt. Kónya nem érti, hogy most már úgymond a „jobboldali veszély” ellen folyik a küzdelem. Azt sem érti igazán, hogy ő most éppen melyik vagy milyen oldalon áll. De mégis: 1954 őszén kiállt Nagy Imre reformkommunista vonala mellett. Ámde 1955 tavaszán diadalmaskodott a rákosista viszsza rendeződés. Viszont Kónya Lajos már nem kívánja szolgálni ezt a kommunista restaurációt.

Az 1955-ben megjelent verseskötete (*Emberséged szerint*) úgyszólván teljesen mentes a dilettáns politizálástól, ehelyett a magánélet szférája felé fordul. Megfáradt és csalódott. Elégikus, önvigasztaló, ám önmagát ismét felmentő. Ezúttal is hiányzik az őszinte szembenézés. Igazából most is csak sodródik az eseményekkel. Az 1956-os forradalmi mozgalmakhoz teljes elszánással csak a végső szakaszban csatlakozik. De csatlakozik.

Az 1956. szeptemberi íróközgyűlésen fontos beszédet mond: élesen szembefordul a reformokat már korábban is akadályozó rákosista vonallal. (*Az író igazat mondjon*. Irodalmi Újság, 1956. szeptember 22.) Cikket ír továbbá a politikai foglyok szabadon bocsátása érdekében. (Irodalmi Újság, 1956. október 20.) Ezekon a stációkon keresztül érkezett el Kónya Lajos az *Irodalmi Újság* – ma már legendás – november 2-i számában napvilágot látott, kétségbeesetten őszinte és nem kis kockázatot vállaló, *A magyarokhoz* című verséhez. A költemény négy 11 soros tömbből áll, s mindegyiknek a végén a következő refrén olvasható: „Verje meg az isten, veretlen ne hagyja, / lobogó hitünket ki lábbal tiporta / s az idegen fegyvert ölésünkre hozta!” Ezzel a kiáltvánnyal, vallo mással lépett le Kónya Lajos a politika színpadáról: addigi költő-politikusi pályafutásának egyetlen kiemelkedő pontjáról, amikor úgy volt képes viselkedni és cselekedni – mondjuk, a „magyarok” érdekében – ahogyan sem előtte, sem utána.

Az új, a kádárista kommunista hatalom nem vette szigorúan Kónyának a forradalom idején tanúsított viselkedését és írásait. Meg kellett persze fosztani országgyűlési képviselőségétől, s kötetmegjelenés-szilenciumra is ítélték, de 1957 szeptemberében már ott szerepel a Darvas József és Tolnai Gábor által szerkesztett új irodalmi folyóirat, a *Kortárs* szerzői között. (Még hozzá a legjobb magyar írók és költők társaságában.) S van itt, mármint a *Kortárs* első

számában egy nyílt levél is, amelyben hat író (Kónya aláírása is ott van) a ki-
egyezés szellemében fogalmaz meg negatív összefüggéseket a forradalom
céljairól, ezzel 1956 szellemét hamisítva meg. Úgy állítják be a forradalmat
– és ez a motívum Kónya későbbi verseiben is vissza-visszatér –, mint
48 olyan erők működésbe lépését, amelyek „a szocializmus összeomlását,
a kapitalizmus restaurációját várták Magyarországon, s azt hirdették,
hogy a mi fegyvereink is az ő céljukhoz szolgálnak eszközül”.

Kónya Lajos 1956-os őszi szereplése a korábbi és a későbbi magatar-
tása és szellemi megnyilvánulásai fényében epizodikus és váratlan elszánás
volt. Utólagos értékelése szerint megbánandó és visszavonandó szerepvál-
talás. Erről tanúskodik az 1960-ban megjelent, beszédes című verseskötete,
az *Emlék és intelem*. Van ebben a kötetben legalább két olyan kulcsvers, amely
jól tükrözi a többször meghasonlott költő újabb ragaszkodását a fő vonalhoz,
kapaszkodását a fő vonalba: ezúttal a kádári világ konszolidációt ígérő min-
dennapi valóságába. Bűnbánattal természetesen. Az egyik ilyen vers a *Lecke*
didaktikus címet viseli. Ebben egy elvont hatalomhoz fohászkodik, hogy
hagyja békén a magyarokat: „ne boríts minket szalmatüzekbe, / keress
magadnak jámborabb / tájakat, essék bár nehezedre. / Kíméld hiszékenysé-
günket!” A másik efféle vers ebben a kötetben a szintén didaktikus című
Számadás. Patetikus és felmentést kérő. Így indul: „Halott apám, tekints
reám, édesanyám, ölelj karodba / Lobogó lángolásaim ne olvassátok már fe-
jemre / Ne csüngjön immár nyakamon tévedések nehéz kolonca / Ne övezzen
a hallgatás szemvillantó, keserű csendje”.

A Kádár-adminisztráció érzékelte és méltányolta Kónya bűnbánó ma-
gatartását. Legalábbis megbocsátott a korábbi esztendőik költő-fenomén pél-
daképének, majd az 56-os megbotlónak. A forradalom leverése után,
1960-tól még hat verseskötete jelent meg (próza-kötetei is), ő maga pedig
1959-től középiskolai tanárként, illetve a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatár-
saként viszonylagos nyugalomban élt, egészen az 1972-ben bekövetkezett
haláláig.

Ami pedig ekkori költészetét illeti: politikai felhangú (védekező, ön-
igazoló) verseit leszámítva átlagos kismesterként szerezte lírai alkotásait;
olyan költőként, aki végre azt csinálhatja, amit talán mindig is szeretett
volna, de hát a történelem szele – amint láttuk...

